

YAMAN DEDE

yapmak amacıyla istifa ettiği 1932 yılına kadar bu görevini sürdürdü. Bir yandan da Galata Mevlîhânesi'nde Ahmed Celâleddin Dede ve Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'nin *Meşnevî* derslerine katıldı. Ahmed Remzi Dede onun çalışmasını ve gayretini takdir ederek kendisine Yaman Dede adını verdi. Yaman Dede notlarında, Ahmed Remzi Dede'nin derslerine devam ettiği sırada *Meşnevî*'yi Ankaravî şerhiyle birlikte baştan sona kadar okuduğunu belirtmektedir.

Bu dönemde müslüman gibi yaşamaya, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ihtifallerinde konuşmalar yapmaya başladı. Paskalya yortusunda cami imamı ve tarikat şeyhlerinin kendisini ziyarete geldiğini, evinde dinî sohbetler yanında ilâhiler okunduğunu kendisi yazmaktadır. Öte yandan mason locasına da üye olup on üçüncü dereceye kadar yükseldi, fakat yine kendi ifadesine göre İslâm'a duyduğu yakınlık sebebiyle locadan çıkarıldı. 1935 tarihli bir belgeden, o sırada Türk Tayyare Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin Rum vatandaşlardan meydana gelen üç numaralı yardım derneğinin başkanlığını yürüttüğü anlaşılmaktadır. Yaman Dede, mektuplarında gençlik yıllarından itibaren İslâmiyet'i benimsemekle birlikte ailevî bazı sebepler yüzünden bunu açıkça söylemekten çekindiğini, İslâmî eserleri gizlice okumayı sürdürdüğünü, ailesiyle birlikte kiliseye gittiği zamanlarda dua etmeden çıktığını, tam kırk yıl boyunca ailesinin haberi olmadan bazan sahura kalkmadan, bazan iftar etmeden oruç tuttuğunu ifade etmektedir. Bu gizlilik 1942'de sona erdi. O yılın şubat ayında dostlarından Tekel müdürü Emin Bey ile birlikte Tokat'a gittiği sırada Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Ahmed Hilmi Efendi'nin teşvikiyle İslâmiyet'i kabul ettiğini resmen bildirdi. Mehmet Abdülkadir Keçeoğlu adını alan Yaman Dede'nin ihtidâsı dönemin gazete ve dergilerine konu olmuştur.

Yaman Dede, İslâmiyet'i kabul ettikten kısa bir süre sonra gayri müslim eşinden ve kızından ayrılmak zorunda kaldı. Bir mektubundan, bu ayrılıştan onun din değiştirmesinden rahatsızlık duyan patrikhâne idaresinin evliliklerinin devam edemeyeceği yönündeki beyanının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ruhunda derin yaralar açmış, bilhassa kızı Belma'ya karşı hasreti mektuplarına açık bir şekilde yansımıştır. Ardından ilkökul öğretmenliği yapan Hatice Hanım'la evlendi; avukatlık yaptı ve bazı okullarda ders vermeye başladı. Daha sonra avukatlığı bira-

Yaman Dede

kıp tamamen öğretmenliğe yöneldi. Saint Benoit ve Notre Dame gibi yabancı okullarında, İstanbul İmam-Hatip Okulu ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Türkçe, edebiyat, Farsça, Arapça derslerine girdi. 1961 yılı başlarında rahatsızlandı; halde derslerine devam etti; 3 Mayıs 1962'de vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Yaman Dede'nin hayatında şiirin özel bir yeri vardır. Kendisi hayatın içindeki her şeyin aslında bir şiir, şairin de görünmeyen dudakların üflediği bir ney olduğunu söyler. Şiirleri arasında bilhassa "Dahilek yâ Resûlellah" çok meşhurdur. Ayrıca Mevlânâ üzerine yazdığı şiirler Mevlvî çevrelerinin yanı sıra Yahya Kemal Beyatlı, İbnülemin Mahmud Kemal, İbrahim Alaeddin Gövsa, Orhan Seyfi Orhon gibi ilim ve fikir adamlarınca takdirle karşılanmıştır. "Yanan Kalbe" adlı na'tı Ali Kemal Belviranlı tarafından bestelenmiştir (*Cönk*, s. 54-55). Şairliğinin yanı sıra mutasavvıf kimliğiyle de öne çıkan Yaman Dede'nin Mevlânâ'ya duyduğu muhabbetin temelinde de İslâm dinine karşı olan derin sevgisi yatmaktadır. Müslümanlığı, içinde bütün kâinatın yer aldığı bir aşk diye nitelendirmiş, insanın bu aşk sayesinde yükseleceğini, insanlığın olgunluk ve mutluluğunun buna bağlı olduğunu, bu aşamaya ulaşıldığında ıstırapın zevke döneceğini ve insanın ruhuna akacağını, böyle bir durumun ise anlatılamayacağını, ancak duyulabileceğini ifade etmiştir. *Meşnevî*'nin ilk on sekiz beytini şerh eden Yaman Dede'nin, Cenab Şahabeddin'in, Ahmed Cevdet Paşa'nın mesnevihanlığı ve Mevlânâ üzerine makaleleri, hayatını ve ihtidâ sürecini anlatan "Nasıl Müslüman Oldum?" başlıklı yazısı dikkat çekicidir. Şiirleri, notları, öğrencilerine ve dostlarına yazdığı mektupların önemli bir kısmını Mustafa Özdamar yayımlamıştır (*Yaman Dede*, İstanbul 1994).

BİBLİYOGRAFYA :

Yaman Dede'nin Mektup, Not ve Dokümanları, Ahmet Kahraman Özel Arşivi; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1995-1998; Abdullah Satoğlu, *Kayseri Şairleri*, Kayseri 1962, s. 86-89; Yahya Kemal, *Bitmemiş Şiirler*, İstanbul 1976, s. 50; *Cönk: İlahiler ve Mevlid* (haz. Ali Kemal Belviranlı), İstanbul 1978, s. 54-55; Mahir iz, *Yılların İz*, İstanbul 2003, s. 359-360; Muhsin İlyas Subaşı, *İki Mevlevi: Remzi Dede-Yaman Dede*, İstanbul 2005, s. 83-208; Osman Nuri Küçük, "Yaman Dede", *Aşkın Sultanları: Son Dönem İstanbul Melevileri*, İstanbul 2010, s. 291-327; Hakkı Süha Gezgın, "Alkışa Lâyık Bir Emek", *Vakit*, İstanbul 6 Temmuz 1939, s. 6; Diamandi Keçeoğlu, "Esrar Dede", *Konya*, sy. 32, Konya 1940, s. 1767-1773; Orhan Seyfi Orhon, "Mehmet Kadir Keçeoğlu (Yaman Dede)", *Bay Diyamandi*, *Çınaraltı*, sy. 113, İstanbul 1943, s. 9-10, 12; Selahaddin Aydın, "Mehmed Kadir Keçeoğlu (Yaman Dede)", *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, I/1, İstanbul 1963, s. V-VII; Bekir Öğuzbaşaran, "Kayserili Mühtedi ve Mevlvî Şâir Yaman Dede (Diyamandi)", *Erciyes*, sy. 42, Kayseri 1981, s. 5-9.

HAŞİM ŞAHİN

YANBOLU

Bulgaristan'da tarihî bir şehir.

Bulgaristan'ın güneydoğu kesiminde yerimli bir ovada yer almaktadır; bugün Yanbolu adıyla anılır. Şehrin Bulgarca ve Türkçe isimleri Grekçe Diampolis'ten gelir. Tuna nehrinin kenarında deniz seviyesinden 135 m. yükseklikte, Sofya'dan Karadeniz kıyısındaki Burgaz Limanı'na giden tren yolu üzerinde bulunur. Daha önce, 90 km. güneyindeki Edirne'ye karayoluyla da bağlantılı idi. Osmanlı hâkimiyetinin son dönemlerinde yapılan ve Edirne'ye ulaşan tren yolu hattı iptal edilmiş, bir daha hayata geçirilmemiştir. Yanbolu'nun güneyindeki Hambarlı kasabasında Krum Han'a ait 813-814 tarihli bir Proto-Bulgar yazıtı, Bizans imparatoru (Nikephoros) tarafından Bulgaristan'ın "aşağı toprakları"nın nasıl tahrip edildiğini ve bundan dolayı Krum Han'ın Bizans idaresindeki topraklara yaptığı sert akını anlatır. Bu tahribat, özellikle XIV. yüzyılın ilk yarısında vuku bulanlar gibi Yanbolu'nun çevresini ıssız bir alan haline getirecek derecede birkaç defa tekrarlanmıştır. 815'te Bizans imparatoru ile Omurtag Han arasındaki antlaşmadan sonra Bulgarlar yeni kazanılmış bölgelerin muhafazası için 130 km. uzunluğunda toprak duvar inşa ettiler. Duvarın önünde derin bir hendek bulunmakta ve Burgaz yakınlarındaki Karadeniz kıyılarında Meriç yakınındaki Konstanteia Kalesi'ne doğru uzanmaktaydı. Yanbolu'nun 8 km. güneyinde bu surun bazı uzantıları görülmektedir. Os-

manlılar'ın ilk dönemlerinden itibaren bu hat Silistre sancağı ile Edirne merkezli Paşa livâsı arasındaki sınıra da işaret eder. Erkesiya diye bilinen bu duvarın adı Türkçe "yerkesen" kelimesinin tahrif edilmiş şekli olmalıdır.

Geniş bir ova üzerinde kurulan Yanbolu şehri 587'de Avarlar'ın işgali esnasında yıkılan antik şehir Kabyle'nin devamıdır. VIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar, Yanbolu'nun 7 km. kuzeydoğusuna düşen bu antik şehrin harabeleri üzerinde Ortaçağ'dan kalma küçük bir köy bulunmaktaydı. I. Murad bir ara, Türkler tarafından Tavşantepe adıyla bilinen ve daha sonra küçük bir köy olan Kabyle'de ikamet etmişti. Yanbolu adına kayıtlarda ilk defa 1049'da Konstantinos Arianitis'in Peçenekler tarafından yenilgiye uğratıldığı yer olarak Danbuli şeklinde rastlanır. 1094'te "Dampolis" Kumanlar'a teslim oldu. 1150 civarında Şerif el-İdrîsî Danbuli'den ovada küçük, ancak güzel bir yerleşim birimi diye bahseder. 1304'te Bulgar Çarı Teodor Svetoslav Bizanslılar'dan şehri aldı. 1328 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos tarafından ele geçirilerek tahrip edildi. 1331-1332'de Bizanslılar, Karadeniz kıyısındaki liman şehri Ankiyalos ile takas sonucunda şehri Bulgarlar'a verdi. Osmanlı fethine kadar şehir küçük fakat oldukça güçlü bir kale olarak Bulgarlar'ın elinde kaldı. Ortaçağ Bulgar / Bizans şehri halinde Yanbolu, Tunca nehrinin dar kavisinde yer alıyordu. 1978-1981 yıllarındaki kazılar bu şehrin temellerine ışık tutar: 100 × 100 metrelik bir meydan, 1 hektarlık bir alan, 1000 yılının öncesi ve sonrasındaki on yıllara rastlayan inşaat. 1200 yılı civarında bu kale batı tarafından genişletilmiştir. Kalenin doğusunda büyük bir mezarlık vardı, burası muhtemelen varoş kısmı idi.

Yanbolu'nun Osmanlılar tarafından ne zaman ele geçirildiği tam belli değildir. Önceleri Timurtaş Paşa kumandasındaki birliklerce 766'da (1365) fethedilmiş olduğu söylenirken daha sonra bunun 1373'te gerçekleştiği ileri sürülmüştür. İkinci tarihin daha doğru olma ihtimali yüksektir. Bu dönemde yaşayan eski imparator VI. İoannes Kantakuzenos kaleme aldığı tarihinde bu fethi anlatır. Yanbolu baharın ilk günlerinden yaz ortasına kadar direnmiş, aşırı sıcakların yiyecek ve suların bozulmasına yol açması ve ardından ortaya çıkan salgın hastalık şehri savunanları teslim olmak mecburiyetinde bırakmıştır. Osmanlı tarihçilerinden Hoca Sâdeddin Efendi olayı kendisinden iki asır önceki Kantakuzenos'un anlattıklarına benzer şekil-

de tasvir etmiştir. Fetihden sonra kalenin tahrip edilmemesi de bu anlamda dikkat çekicidir. 813'te (1410) Mûsâ Çelebi Yanbolu'da ikamet etmiştir. Buradaki Eskicami'nin ilk bölümlerinin Osmanlı hâkimiyetinin başlarında inşa edilmiş olması mümkündür (1375-1385). Plan bakımından, 1330-1340 yıllarında yapılan Bilecik'teki Orhan Gazi Camii ve İnönü'deki 1374 tarihli Hoca Yâdigâr Camii ile yakın benzerlik taşımaktadır. İnşasında muhtemelen Kabyle şehrinin kalıntılarından ya da daha büyük bir ihtimalle 600 m. uzaklıktaki Diampolis Kalesi'nden getirilen antik ve Bizans'a ait devşirme taşlardan yararlanılmıştır. Osmanlı Yanbolusu eski kalenin doğusuna doğru yüksek zeminde gelişme göstererek yelpaze biçiminde yayılmış ve nehrin bentleriyle sınırları belirlenmiştir. Yanbolu'nun sosyal ve fiziksel durumuyla ilgili ilk bilgiler 861 (1457) tarihli bir tahrir kaydında yer alır (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC, nr. 0.89). Buna göre kasabada 711 müslüman ve elli yedi hristiyan hânesi mevcuttu; hristiyanlardan on dördü Osmanlı ordusunda yarı askerî hizmette bulunan voynuklardan oluşmaktaydı. Bu rakamlara göre toplam nüfusu 4000 dolayına erişmekteydi. Bunun % 94'ünü müslümanların teşkil etmesi buraya yönelik büyük bir Türk göç akışının göstergesidir.

886'da (1481) sûfi ve âlim Şeyh Mehmed Noktacızâde Yanbolu'da, büyük oranda ortadan kalkan Ortaçağ'dan kalma kalenin sahasında büyük bir kubbeli cami ile bir tekke yaptırdı, buna bir de kütüphane ekledi. Buraya Yanbolu'da evler, dükânlar ve bahçeler vakfetti. Caminin civarında bir müslüman mahallesi ortaya çıktı. XV. yüzyılın sonunda veya XVI. yüzyılın başında Vezir (Vezîriâzam) Atik Ali Paşa, Yanbolu'da ticareti teşvik etmek ve İstan-

bul'daki vakıflarına gelir sağlamak için büyük bir bedesten yaptırdı. XV. yüzyıl süresince Eskicami, sayısı gittikçe artan cemaatin ihtiyacına cevap vermek üzere altı tonozlu bölümlerle genişletildi. 936 (1530) tarihli kayıtlar ise şehrin hızlıca geri gittiğini gösterir. Bunun sebebi tam olarak anlaşılamamaktadır. Söz konusu kayıtlarda on dört mahallenin adı verilmekte, 278 müslüman ve yirmi sekiz hristiyan hânesi tesbit edilmektedir. Buna göre toplam nüfus 1500 dolayına inmiştir (BA, TD, nr. 370, s. 451). Bütün Yanbolu kazasında elli yedisi hristiyanlara ait toplam 1499 hâne vardır. Kazadaki köy sayısı doksan beştir. Hemen hemen bütün köyler Türkçe adlar taşır ve bu adlar genelde Türk göçmenlerin geldikleri yerlere işaret eder. Avârız türü vergilerden muaf tutulan 496 müslüman hânesi içinde yörükler veya eşkinçiler bulunmaktadır. XVI. yüzyıl boyunca Yanbolu'nun durumunda giderek düzelmeye görüldü. Bu yüzyılın sonlarına ait (1003/1595) tahrirlere göre Silistre sancağına tâbi Yanbolu kazasının merkezi olan kasabada 407 müslüman, 110 hristiyan, yedi Çingene ve beş yahudi hânesi mevcuttur (toplam kasaba nüfusu: 2700 dolayında). Hristiyanlar arasında hâlâ voynuklardan meydana gelen hatırı sayılır bir grup vardı (TK, TD, nr. 86). Müslümanların oranı 1457'de % 94'ten, % 77'ye gerilemişti. Bu sırada Yanbolu'da üç cuma camisiyle (Mustafa Ağa'nın yaptırdığı Câmî-i Atîk, Bâlî Subaşı Camii ve Şeyh Noktacî Camii) adları verilen sekiz mescid vardı. Diğer altı mahallede de mescidlerin bulunması gerekirken bunların isimleri defterde zikredilmemiştir.

1077 Zilkade (Mayıs 1667) başında Yanbolu'ya gelen Evliya Çelebi burayı 3500 hânesi, 280 dükkânı, yedi camisi, üç hammamı, üç medresesi, bedestenî, hanları olan müreffeh ve iyi inşa edilmiş bir şehir

Yanbolu
Bedestenî –
Bulgaristan

YANBOLU

olarak tasvir eder. Şehir on yedi müslüman, bir hristiyan ve bir yahudi mahallesine ayrılmıştır. Kırım hanlarının hassı olup Giray ailesine mensup bir prens büyük bir sarayda yaşar. Evliya Çelebi ayrıca büyük bedestene hayran kaldığını, Eski Camii'nin bir dörtgen ve kuleye benzeyen minaresi olduğunu belirtir; Sofular Camii ile hamamlardan birinin kitâbesinin metnine yer verir. Bu kitâbede caminin II. Murad tarafından 838 (1435) yılında yaptırıldığı kayıtlıdır. Evliya Çelebi'nin ev sayısıyla ilgili rakamlarının abartılı olduğu açıktır. Öte yandan 1660 yılı civarında Rumeli'deki medreselerin resmî kayıtlarında Yanbolu'da sadece bir medresenin (Kara Ali Bey Medresesi) varlığından söz edilir.

XVIII. yüzyıl boyunca Yanbolu ekonomisi hızlı bir büyüme ve gelişme gösterdi. Fransız konsolosu Peyssonnel her sene Kırım'a 10-12.000 parça keçe ihracatı yapıldığını zikreder. Yine şehirde önemli miktarda deri üretiliyordu ve burası kürk imali, terzi-lik, kalpak yapımı, bakırcılık, çanak çömlek üretimi, helvacılık, yünlû, pamuklu giyimde ve balcılıkta canlı bir ticarete sahipti. Bir çeşit kalın ve kaba kumaş olan keçe üretimi çok meşhurdur. Trakya ve Balkanlar'da dokunan bu tür kumaşlara Yanbolu kebesi deniyor ve Osmanlı pazarlarında çok rağbet görüyordu. 1830'da şehirde uzun süre kalan Rus genelkurmayı mensubu Albay G. Eneholm, şehrin Eski Yanbolu (Yampolis) ismini taşıyan kısmının büyük parçasının Tunca nehrinin sol kıyısında yüksek bir düzlükte yer aldığını, karşı taraftaki kıyıda ise geniş bir düzlükte yeni Yanbolu / Kargon'un (Kargoun) bulunduğunu belirtir. Ona göre eski şehrin on bir camisi, 1050 Türk ve 508 Bulgar hânesiyle İspanya'dan gelen yahudilere ait 148 hânesi mevcuttur. Büyük bir taş yapı olan kervansaray 500 atı barındırabilir; ayrıca her yıl 8000 hayvanın kesildiği üç mezbaha ve pastırma imalâthanesi vardır. Şehrin yeni kısmında (Kargon) iki küçük kilise, on beş Türk ve 510 Bulgar hânesi, yedi han ve 300 dükkânın yer aldığı bir çarşısı mevcuttur. Böylece şehrin tamamı 6000 Türk, 5000 Bulgar ve 600 yahudiden meydana gelen toplam 11.600 kişilik bir nüfusa ve 2229 hâneye sahiptir. Bu bilgilerden Yanbolu nüfusunun % 52'sini müslümanların, % 43'ünü ise Bulgarlar'ın teşkil ettiği anlaşılır. Eneholm ayrıca şehrin ekonomik hareketliliğine dikkat çeker. Sahtiyan, işlenmemiş pamuk ve ke-ten giyecekler, yünlû battaniyeler, keçe, süet deri, pastırma, ham deri, yün üretim ve ithalâtı önde gelir. İstanbul'a bü-

yük miktarlarda sığır gönderilir. Yanbolu bölgesi canlı hayvan varlığı bakımından zengindir; ayrıca bol çavdar, arpa, buğday, yulaf, darı, pirinç yetiştirilir.

1828-1829 savaşlarının öncesi ve sonrasıyla Rus işgali neticesinde pek çok müslüman ahalî ya İstanbul'a ya da Anadolu'ya kaçtı yahut göç etti. 1291 (1874) tarihli *Edirne Salnâmesi*'nde bunların sonuçları görülebilir: Burada 1525 müslüman, 3383 gayri müslim olmak üzere toplam 4908 erkek nüfus, on dört büyük cami, bir mescid, iki kilise, beş mahzen, bir sinagog, yirmi dört han, üç hamam, 622 mağaza ve 622 dükkândan söz edilir. Müslümanlar böylece toplam nüfusun % 25'ine doğru gerilemiş, yerleri civar bölgelerden gelen Bulgarlar tarafından doldurulmuştur. Avrupa Türkiye'sinde seyahatleriyle bilinen James Baker, Osmanlı döneminin sonuna kadar Yanbolu'yu 10.000 kişilik ahalisiyle müreffeh bir şehir olarak anlatır.

Doksanüç Harbi'nden sonra Yanbolu ve civarı Şarkırumeli bölgesine dahil edildi. 1885'te yeni Bulgar Devleti'ne katıldı. 1888'deki Bulgar nüfus sayımında toplam 11.241 nüfusun 8825'ini Bulgarlar'ın, 1252'sini Türkler'in ve kalanını İspanya yahudileri, Yunanlılar ve Çingeneler'in teşkil ettiği görülür. Nüfusun müslüman kısmı toplam nüfusun % 11'ine düştü. Daha sonraki yıllarda Yanbolu'nun müslüman ve yahudi nüfusu aynı kalsa da Bulgar nüfusu giderek arttı ve geniş bir alana yayıldı. 1926'da 24.920 kişilik nüfusun içerisinde 1134 Türk ve 1162 yahudi bulunmaktaydı. Böylece bu tarihte Türkler toplam nüfusun % 4'üne geriledi. 1965'te nüfus 55.000 kişiydi; 2000'li yıllarda ise 100.000 kişiye yaklaştı. 1970'lerde iki Osmanlı eseri, büyük bedesten ve Eski Camii çok iyi bir şekilde restore edildi. Komünizmin düşü-

şünden sonra cami şehirdeki küçük müslüman cemaatine geri verildi ve yeniden ibadete açıldı. Bedestenin restorasyonu ve yeniden inşası 1970'lerin en büyük ve en başarılı projelerinden biridir. Şehrin odak noktasında yer alan bedesten yine eski işlevini sürdürmektedir. Yanbolu günümüzde tekstil ürünleri ve ayakkabı yapımında kullanılan aletleri üreten fabrikaları, şarap üretimi, gıda sanayii ve tarım ürünlerinin ticaret merkezidir. 2001 Bulgar nüfus sayımında Yanbolu ilinin nüfusu 156.000, ilin merkezi olan Yanbolu'nun 2005'teki nüfusu 86.000 idi. Yanbolu ilinde bugün 3700-4400 arasında müslüman-Türk ve 3000'e yakın Çingene yaşamaktadır. Nüfusun diğer kısmı tamamen Bulgar'dır.

XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Şeyh Kemaloğlu Beyânî Yanbolu'da doğmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 59-62; G. Eneholm, *Notice sur les villes situées au-delà des Balkans, occupées par les troupes russes pendant le glorieuse campagne de 1829*, St. Pétersbourg 1830, tür.yer.; a.mlf., *Beleži vârh gradovete ottatak Balkâna*, *Arhiv za proselištni proučvanija*, I/1, Sofia 1938, s. 121-129; J. Baker, *Die Türken in Europa*, Stuttgart 1879, s. 118-119; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Bălgarija*, Sofia 1939, s. 530-532; Gökbiçgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 468-469; *Istoriya na grad Yambol* (ed. St. Dimitrov – B. Mateev), Sofia 1976, tür.yer.; Hans-Jürgen Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei (1864-1878)*, Freiburg 1976, s. 358-359; D. Dimitrova, *"Razkopki na srednovekovnata krepost pri grad Yambol"*, *Arheologičeski Otkritija i Razkopki*, Sofia 1978, s. 179 vd.; a.mlf., *"Razkopki na ukrepitelnata sistema na srednovekovnata krepost na grad Yambol"*, *Arheologičeski Otkritija*, Sofia 1981, s. 100 vd.; A. Kuzev – V. Gjuzelev, *Bălgarski srednovekovni gradove i kreposti*, Varna 1981, s. 30-32; P. Soustal, *Tabula Imperii Byzantini VI, Thracien*, Wien 1991, s. 239-240; Krasimira Gagova, *Trakiya prez Bălgarskoto Srednovekovie, Istoričeska Geografiya*, Sofia 2002, s. 327-331; J. B. Bury, "The Bul-

Yanbolu'da
Eski Camii –
Bulgaristan

garian Treaty of A. D. 814, and the Great Fence of Thrace", *The English Historical Review*, XXV, Oxford 1910, s. 276 vd.; Dimităr Ovčarov, "Nabl-yudeniya i arheologičeski razkopki na pogranič-hsiya val 'Erkesiya' v Yužna Balgariya", *Godiš-nik na Sofiiski Universitet, Filosovsko-Istoričes-ki Fakultet*, sy. 63 (1970), s. 445-460; Machiel Kiel, "Some Early Ottoman Monuments in Bul-garian Thrace: Stara Zagora (Eski Zağra), Jambol and Nova Zagora", *TTK Belleten*, XXXVIII/152 (1974), s. 635-654; N. Tančeva-Vasilieva, "Sredno-vekovno selište i nekropol nad anticniya Kabyle", *Vekove*, sy. 6, Sofia 1981, s. 55-59; *Brockhaus Enzyklopädie*, Stuttgart 1970, IX, 374.

MACHIEL KIEL

YANIKKALE

Macaristan'da tarihî bir şehir.

Macaristan'ın kuzeybatısında Tuna havzasına su taşıyan çaylardan biri olan Ra-ba çayının (Türk döneminde Aksu) kenarında yer alır ve Macarca'da Győr olarak bilinir. Günümüzde ekonomi, sanayi, din, kültür, eğitim ve spor alanlarında önemli bir merkez konumundadır. Yukarı Panon-ya'da bir Roma şehri olarak Arrabona adıyla kuruldu. Şehir için Batı kaynaklarında geçen Raab / Raba adı buradan gelir. Ortaçağ Latin kaynaklarında Jaurinum diye anılır. Arrabona'nın da Arrabo akarsuyuna dayandığı belirtilir. Bazı araştırmacılar bunu şehrin ilk askerî kumandanı Şövalye Geur'dan hareketle onun adına bağlar. Şehir Macar Devleti'nin kuruluşundan itibaren bir piskoposluk merkezidir. Macar devlet tarihindeki Arpad Dinastisi'nin dokuzuncu kralı Aziz László'nun kafatası kemikleri bugün piskoposluk başkilisesinde muhafaza edilmektedir.

Győr, 1526'daki Mohaç yenilgisinden sonra bir süreliğine János Szapolyai, ardından Habsburg Arşidükü I. Ferdinand'ın egemenliği altına girdi. Ferdinand kaleyi Kont Kristof Lamberg'in idaresine verdi. Lamberg, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Vi-

yana Kuşatması (1529) sebebiyle yaklaşan Osmanlı ordularından kaçarken şehri de yaktı; Osmanlı kaynaklarında şehir bu sebeple Yanikkale ismiyle anıldı. Harabeye dönen Győr şehrinin ve kalesinin yeniden inşasına ancak 1561'de başlanabildi. Bu inşa aşamasında modern İtalyan kale mimarisi uygulandı. Hisarların yapımı İtalyan mimarlar tarafından gerçekleştirildi. Böylece şehir Viyana'yı koruyan savunma sisteminin en önemli parçası haline geldi. Macaristan'ın Osmanlılar'a karşı meydana getirilen savunma sistemi birbirine paralel iki teşkilâtlanma şeklinde çalıştı: Macaristan tarafından finanse edilen başkaptanlık ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun ve ona bağlı olan veraset hukukuna dayalı Avusturya eyaletlerinin yardımıyla serhat bölgelerinde kurulan başkaptanlık. Bu sonuncusunun Viyana'nın ön bölgesini koruyan en önemli yapılanması Győr serhad boyu başkaptanlığı oldu. "Uzun Türk savaşları" sırasında (1591-1606) Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın bir aydan fazla süren kuşatmasının ardından kale Osmanlılar'ın eline geçti (12 Muharrem 1003 / 27 Eylül 1594). Győr'ün savunması için Başprens Matthias'ın önderliğinde kalabalık bir ordu Tuna nehrinin kuzey tarafında karargâh kurmuştu. Osmanlı ordularının nehirde karşıya geçmesiyle başprens geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece kalenin kaptanı Kont Ferdinand von Hardegg kaleyi elinde tutamayacağını anlayınca Osmanlılar'la müzakere yoluna gitti ve müzakereler kalenin Osmanlılar'a teslimiyle sonuçlandı. Kaleyi teslim eden Kont Hardegg ve kalenin teslimi hakkında Osmanlılar'la görüşmelerde bulunan tabya kumandanı Niklas Perlin 16 Haziran 1595'te Viyana'da Am Hof Meydanı'nda Viyana Savaş Konsili'nin kararıyla idam edildi. Győr ve yakınlarında Sinan Paşa'nın seferleri sırasında ele geçirilen topraklarda Ta-ta merkezli oldukça küçük iki vilâyet kuruldu ve buralara beylerbeyiler tayin edildi.

Győr vilâyetinin beylerbeyi önceleri İskenderiye sancak beyi olan Arnavut Osman Paşa idi. Onun 1595 Ağustosunda Ester-gon yakınlarındaki çatışmalarda hayatını kaybetmesi üzerine yerine Mahmud Paşa getirildi.

Győr Kalesi'ndeki Osmanlı gücünün durumu hakkında fazla bilgi yoktur. Bu döneme ait kayıtlarda rütbeli memurlar arasında Defterdar Mehmed Efendi ve Yeniçeri Ağası Yahyâ Paşa gibi isimlere rastlanmaktadır. Peçuylu İbrâhim, kalede hizmet veren askerlerin büyük kısmının Macaristan'ın Güney kısmından Pécs (Peçuy) sancağından Győr'e geldiğini anlatır. Bunlar, hem aile bağları dolayısıyla hem de Győr Kalesi'nin işlerinin büyük kısmının Pécs'ten gönderilmesi sebebiyle buraya yerleşmişlerdi. Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın arpalığı da Pécs sancağında bulunuyordu. Almanlar'a esir düşen Voyvoda Rüstem adlı bir Osmanlı askerinin verdiği bilgiler kalede bulunan görevli sayısının 3000 civarında olabileceğini gösterir. Ancak bunların 2050-2060'ı bilfiil hizmette bulundu. Kale muhafız kuvvetlerinin ana birlikleri hisar eri topçu, yardımcı topçu birlikleri, gö-nüllüler, atlılar, firkateyni azebler, martoloslar, yeniçeriler ve cebeciler şeklinde gruplara ayrılmaktaydı. İlk beylerbeyi Osman Paşa ve daha sonra Mahmud Paşa merkez olarak kullandıkları kaleyi neredeyse yeniden inşa ettiler; hisarların güçlendirilmesi bu dönemde de sürdü, Osmanlı kuşatması sırasında çatlayan iki top yenden döktürüldü.

Győr'ün Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından bölgedeki Macar Kralığı'nın savunma hattı yaklaşık 100 km. genişliğinde kalmıştı. Győr'den Viyana'ya kadar sürekli tekrarlanan askerî saldırılara karşı hiçbir önemli hristiyan kalesi bulunmuyordu. Değişen stratejik dengelerle birlikte Viyana'nın tehlikeye girmesi sebebiyle ortaya çıkan çözüm arayışı neticesinde Győr'ün karşısında yeni bir uç bölgesinin oluşturulmasına karar verildi. Magyaróvár-sárvári végek (Magyaróvár-Sárvár serhaddi) adıyla anılan bölge böylece meydana geldi. Yeni Macar savunma hattının teşkil edilmesinde bölgenin en büyük Macar toprak sahipleri Ferenc Nádasdy ve Yukarı Tuna bölgesinin başkaptanı György Zrínyi'nin görüşleri dikkate alınmıştır. Győr ve çevresindeki yerlerini kaybeden hristiyan muhafız birlikleri Sárvár ve Magyaróvár kalelerine yerleşmişlerdi. Nehir geçişlerine imkân veren yerlerin savunması için palanka-kaleler yapıldı, bunun yanı sıra geçiş yerlerindeki savunmaya elverişli yapı-

Yanikkale'yi (Raab-Győr) gösteren eski bir gravür (M. Kiel fotoğraf arşivi)